

Dette »Tillæg« til fjerde bind samt Friis' egen fremstilling (i tredje bind) af den udenrigspolitiske krise i Danmark i juli-august 1870 er efter min mening de lødigste dele i denne kæmpemæssige historiske fremstilling på over 1800 sider, og der kan være grund til at tro, at de vil beholde deres værdi.

V. Sjøqvist.

Oswald Hauser: Preussische Staatsräson und nationaler Gedanke. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd. 42. (Karl Wachholz Verlag, Neumünster 1960).

Med fuld ret kunne denne bog være kaldt »Germaniseringspolitikken i Nordslesvig 1864 til 1914«. Den behandler den preussiske forvaltning i provinsen Slesvig-Holsten, optantproblemet, den preussiske sprogpolitik og slotsforvaltningens forhold til den tyske forening for det nordlige Slesvig i den periode, da den preussiske stat med alle midler forsøgte at for tyske Nordslesvig. I et tillæg bringes en række dokumenter fra den preussiske administrations arkiver. Både behandlingen og offentliggørelsen af dokumenterne er højst fortjenstfuld. Professor Hauser tager ud fra vor tids demokratiske anskuelse afstand fra den preussiske germaniseringspolitik og tager et opgør med fortidens politik ud fra synspunkter, som man på dansk side kan anerkende og glæde sig over, fordi der derved åbnes en mulighed for at tale sammen om tingene.

De særlige problemer, som den preussiske administration var stillet over for i Sønderjylland, har forfatteren imidlertid sat ind i en bestemt teoretisk ramme, således at titlen tilsyneladende angiver et langt større og mere alment emne. Det kan behøve lidt forklaring. Den preussiske tradition er efter professor Hausers opfattelse præget af spændingen mellem

på den ene side autoritære, centralistiske og uniformistiske tendenser med militærmagten som en særlig karakteristisk faktor og på den anden side respekt for retsstatens regler, anerkendelse af borgernes ligestilling i forhold til forvaltningen og en nøgtern retfærdighedssans i behandlingen af sagerne og en iøjnefaldende ansvarsbevidsthed og pligtfølelse hos statens tjenere. Han støtter sig i udredningen af statsræsonens indhold til F. Meincke. Den nationale tanke derimod havde til formål hensynsløst at fremme rigets magtpolitiske stilling. I store træk var statsræsonen vigende og nationaltanken voksende i periodens løb. Statsræsonen var modererende, medens nationaltanken løb mere og mere grassat.

Man kan naturligvis lægge et sådant skema over tyske myndigheders forhold til de danske sønderjyder. Det virker imidlertid ikke synderligt organisk. Der var i den gamle preussiske tradition elementer nok, der kunne forklare den hårde hånds politik i Nordslesvig uden at gøre brug af den nationale tanke i den wilhelmske udformning. Der fandtes på den anden side også en national tysk tanke før denne tid. Den preussiske politik var hård fra første færd, og der er ikke forklaret ret meget ved at give den »nationale tanke« skylden for de mest skæmmende hårdheder. Forfatteren skriver f. eks: »Den nationale tanke betjente sig i sin bestræbelse for at slå igennem af en særlig metode, som næsten gjorde enhver modstand umulig, nemlig den moralske diskriminering«. Nej det er ikke »den nationale tanke«, der her er subjekt, men de mennesker, der forsøgte at opnå deres hensigt ved moralsk diskrimination. Det er næppe heller rigtigt, at der ikke kunne gøres modstand mod sådanne forsøg. Det var et spørgsmål om civil-courage, men den skortede det afgørende på. Man kan egentlig ikke påvise en udvikling i ligeløb fra mindre til større

hensynsløshed. Den preussiske politik i Nordslesvig fulgte i nogen måde en siksak kurs. Et skrappt regimente kunne forbigående afløses af et mildere og det igen af tiltagende undertrykkelse. Retsstaten holdt imidlertid stand, og de danske sønderjyders selvhævdelse mod administrationen forklares ikke mindst ved dette faktum. Svingningerne hang bl. a. sammen med skiftende udenrigspolitiske hensyn. Forfatteren giver et udmærket eksempel herpå ved omtalen af Bismarcks modererende holdning i 1888-89. Sådanne hensyn gjorde det i disse år ønskeligt at vise Danmark en smule høflighed. Men Bismarck kunne til andre tider både før og siden repræsentere hårdheden, hvad enten den så kunne motiveres med statsræson eller statens magtkrav, f.eks. imod unge, der var udvandret fra Sønderjylland for at undgå preussisk militærtjeneste. I 1882 anbefalede Bismarck hårdhed i disse tilfælde: »Ønsket om at vise hensynsfuldhed kan ikke være afgørende« skrev han, »regeringens forholdsregler må indrettes efter de politiske krav.« Dette forhold fortolker forfatteren med følgende ord: »Det var igen engang den ofte ubarmhjertigt hårdt virkende side af statsræsonen, som selvom den var tænkt ganske konservativt i dette tilfælde gik et stykke hånd i hånd med de nationale fordringer«. Eksemplet om sondring mellem statsræson og national tanke slår ikke rigtig til. Det føles som om stoffet er presset ind i en form, der ikke på naturlig vis lader det komme til sin ret. Denne kritiske bemærkning må imidlertid ikke tilsløre, at bogens indhold er yderst interessant, og at der her for første gang ud fra tyske forudsætninger meddeles en videnskabeligt underbygget fremstilling af denne periode i Sønderjyllands historie.

I skildringen af sprogforordningen af 1888, hvorved tysk blev eneherkende i samtlige skoler bortset fra 4 timers religion på dansk, reviderer

forfatteren den på tysk side gængse opfattelse, at generalsuperintendent Kaftan i god forstand adskilte sig væsentligt fra statsmyndighederne i denne sag. Kaftan har i sine erindringer kritiseret sprogforordningen, men når man går nærmere ind på problemerne er forskellen på hans og regeringens synspunkter ikke så stor; en hel del af forklaringen på Kaftans og med ham præsidenten for konsistoriets holdning ligger nok i det forhold, som forfatteren oplyser s. 116 at: »Begge var oprørt over, at hverken konsistorium eller generalsuperintendent, før offentliggørelsen, var blevet konsulteret angående en forordning, der tillige vedrørte den religiøse opdragelse.«

Ud fra en dansk forudsætning ville man med endnu større bestemthed bryde staven over den preussiske skolepolitik og over de forholdsregler, der tjente til at hindre forældrene i ad privat vej at råde bod på det skolen forsømte; med professor Hausers fremstilling er forskningen imidlertid kommet et godt skridt længere frem. Der vil forøvrigt kunne fremdrages endnu et stort materiale svarende til det af prof. Hauser meddelte, når engang det preussiske udenrigsministeriums arkiv, der ligger i østzonen bliver tilgængeligt. Forhåbentligt vil dette materiale engang blive behandlet også af danske forskere.

Troels Fink.

A. Svensson: Redaktør J. Jessen. III. (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, D.B.K. 1960). 399 s.

Jens Jessen var fra 1882 til sin død i 1906 redaktør af Flensborg Avis og i sine sidste fire leveår tillige sønderjydernes repræsentant i den tyske rigsdag i Berlin. Redaktør A. Svensson har taget den store opgave op at give en levnedsskildring af denne